

**МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ,
НАУКОВЕЦЬ, ГРОМАДЯНИН****Володимир БАРАН**

*доктор історичних наук,
професор, член-кореспондент НАН України,
провідний науковий співробітник відділу української етнології НДІУ*

Михайло Грушевський (17.09.1866 – 25.10.1934) був не лише відомим державним діячем, науковцем і громадянином, але й став знаковим феноменом для України й українців у найбільш переломні часи їх цивілізаційного існування, а саме в кінці XIX – першій половині XX ст.

Михайло Сергійович народився в м. Холмі (сучасна Польща). В 1890 р. закінчив історико-філологічний факультет Університету Святого Володимира (м. Київ). На формування політичних і наукових поглядів М. Грушевського великий вплив справила історична концепція його вчителя В. Антоновича. У 1894 р. захистив магістерську дисертацію «Барське староство» і за рекомендацією В. Антоновича очолив кафедру всесвітньої історії Львівського університету, де читав курс історії України. З 1897 р. – голова Наукового товариства імені Шевченка, редактор «Записок» Товариства. На початку громадсько-політичної діяльності М. Грушевський – активний член Київської громади. В 1899 р. – один із організаторів національно-демократичної партії в Галичині. У 1908 р., після переїзду в Київ, увійшов до керівництва Товариства українських поступовців.

У роки Першої світової війни його праці видавалися «Союзом визволення України», створеним у Відні. Наприкінці 1914 р. був заарештований царською владою і висланий до Симбірська. В

березні 1917 р. вступив до Української партії соціалістів-революціонерів і очолив Українську Центральну Раду. На початку 1919 р. емігрував до Австрії, створив у Відні Український соціологічний інститут.

У своїй автобіографії М. Грушевський так описав цей важливий період у своєму житті: «Револуція визволила Гр-го з сього заслання і перервала сі заняття. Вибраний головою Української Центральної Ради при її організації й викликаний її телеграмами Києва, Гр. приїхав у березні, потерпівши в дорозі нещастя: вагон, в котрім він їхав, згорів в дорозі, і в нім значна частина рукописей і книг. Ще більше подібне нещастя спіткало його рік пізніш, коли фамільний дім Гр-х був спалений підчас обстрілу Києва, і в нім згоріли всі рукописи, цінні колекції укр. мистецтва та бібліотека. Чотирнадцять місяців існування Укр. Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918), котрого Гр. був весь час головою, наповнили його час, перед усім політичною роботою, але поруч того він писав і на біжучі політичні питання, друкуючи статті (спочатку в час. «Нова Рада», потім в «Народній Волі») і окремі брошури... Після гетьманського перевороту Гр. жив у Києві інкогніто, зчаста міняючи місце прожитку і шукаючи спочинку від тяжких переживань в літературно-науковій праці... З упадком гетьманщини брав участь в засіданнях

Наук. товариства, де тоді дебатувалось питання про реорганізацію академії, був вибраний також членом Трудового конгресу. З початком лютого 1919 р. виїхав до Камінця, де редагував якийсь час газету «Голос Поділля» і займався роботою над укр. підручниками (Історія України для трудової школи). З кінцем березня через Галичину виїхав за кордон, в делегації від партії укр. соц. революц. на конференцію II Інтернаціонал, і взяв участь в люцернській конференції... В осені того ж 1919 р. виступив з проектом організації «Українського Соціологічного Інституту» і одержавши деякі кошти для цього занявся цією організацією. Жив у Празі, Берліні, Відні, Женеві, Парижі...» [5, с. 55–56].

У 1924 р. М. Грушевський повернувся до СРСР для наукової роботи. У 1924 р. був обраний академіком АН УРСР, керував секцією історії України Історичного відділу АН, редагував журнал «Україна» та інші видання. В 1929 р. був обраний академіком АН СРСР. З 1930 р. працював у Москві. Помер у санаторії в Кисловодську, похований у Києві.

Наукові зацікавлення Михайла Сергійовича охоплюють всі українські етнічні землі від найдавніших часів до початку ХХ ст., притому що українознавча тематика була провідною і найважливішою у його дослідженнях. Так, ще у 1907 р. у статті «Справа українських катедр і наші наукові потреби» М. Грушевський писав, що «наукове українознавство – то значить різні галузі науки, присвячені досліду і пізнанню українського народу і його території в сучасності і минулості...» [7, с. 188–189].

У своїх публіцистичних статтях у 1917–1918 рр., таких як «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі

українці і чого вони хочуть», «На переломі», «Українська самостійність і її історична необхідність», М. Грушевський обґрунтував стратегію і тактику досягнення державної незалежності України. Він був одним з ідеологів мобілізації українства на початку ХХ ст. У зв'язку з цим вважав за необхідне проаналізувати минуле українського громадського руху та врахувати досягнення попередників на цій важкій ниві українського державотворення.

Михайло Сергійович дуже добре оцінив діяльність і здобутки Кирило-Мефодіївського товариства, головним завданням якого було добиватися самостійності для України. Зокрема, М. Грушевський наголошував: «Завданням сього братства ставили поширюванне гадки про потребу загальної свободи і рівності. Вважали своїм обов'язком доходити, щоб у Росії по всіх слов'янських сторонах не було рабства, ані ніякої неволі чи пониження низших верств, щоб були всі рівні, не було ніяких станів (сословій), з більшими і меншими правдами; щоб була свобода мисли, совісти і слова, щоб не приневолювано до ніякої віри, і освіти поширено у всім народі; правління мало бути народне, з виборним головою; кожний слов'янський народ мав творити осібну республіку, а спільними справами мав завідувати спільний слов'янський собор, куди мали вислати всі слов'янські народи своїх депутатів» [4, с. 492].

М. Грушевський вперше в українській історіографії створив зведену працю з історії України до середини XVII ст. Його головні історичні праці: «Історія України-Руси» (т. 1–10 в 13 кн. – К. – Львів, 1898–1936), доведена до 1658; «Нарис історії українського народу» (СПб., 1904); «Ілюстрована історія України»

(К. – Львів, 1911); «Початки громадянства» (Прага, 1921); «Історія української літератури» (т. 1–5. – К. – Львів, 1923–27). Публіцистичні статті Грушевського зібрані в збірниках «З біжучої хвили» (К., 1906); «Визволення Росії та українське питання» (СПб., 1907). М. Грушевський – один із редакторів багатотомного видання документів «Жерела до історії України-Руси». В «Історії України-Руси» вчений не лише узагальнив наслідки досліджень попередників, а й використав найновіші дані археології, етнографії, філології, опублікував великий документальний матеріал, виявлений в архівах Росії, Швеції, Польщі та інших країн (у т. ч. з історії козацтва, визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетського гноблення). М. Грушевський був переконаний, що соціальний прогрес однаковою мірою визначається біологічними, економічними і психологічними факторами, але особливо він наголошував на важливості етнічних чинників. Вчений вважав національну проблему головною в історичному розвитку людства загалом і українства зокрема.

Зародження і формування українського народу він відносив не до XIV–XV ст., а до IV–V ст. і стверджував, що Київська Русь належить тільки історії України і не була спільною колискою українського, російського, білоруського народів. М. Грушевський, всупереч російській історіографії, не визнав східнослов'янської єдності і єдиної східнослов'янської мови, якої «ніколи не існувало» [3, с. 4].

Зокрема, М. Грушевський наголошував: «Взагалі історія державних організацій грає все ще забагато ролі в представленні «русської історії», чи історії

східного Слов'янства. В теорії признається давно, що головна вага повинна бути перенесена з історії держави на історію народу, суспільності. Політичне, державне життя, розуміється, чинник важливий, але поруч нього існують інші чинники – економічний, культурний, що мають часом менше, часом більше значення від політичного, але в кожному разі не повинні лишатися в тіні поза ним. З руських чи східно-слов'янських племен держава найбільше значення мала, найтісніше пов'язана була з життям народу у народності великоруської (хоч і тут по за межами національної, Володимиро-Московської держави бачимо такі сильні явища, як вічеве життя новгородське-псковське). Українсько-руська народність ряд століть живе без національної держави, під впливами різних державних організацій – сі впливи на її національне життя повинні бути визначені, але політичний фактор сходить в її історії в сих бездержавних століттях на підрядну роль попри факторах економічних, культурних, національних» [6, с. 11].

У своїй схемі М. Грушевський вибудовує періодизацію українського історичного процесу й створює відповідну історичну термінологію. Спочатку рання історія, або передісторія, потім період Київської держави, далі – Галицько-Волинський період XII–XIV ст., що переходить у Литовсько-Руський XIV–XVI ст., потім прийнято говорити про Україну під Польщею, про козачину, Україну і Москву та національне відродження XIX–XX ст. [8, с. 23].

Основними творцями Києво-Руської держави він вважав південну групу східних слов'ян – предків українського народу, на землях яких вона була створена.

Північно-східні землі Київської Русі, де жили предки росіян, М. Грушевський розглядав як провінції, подібні до Дакії або Галлії, що були у складі Римської імперії [1, с. 288].

Саме тому видатний український історик наголошував: «Від часів слов'янського розселення історія українсько-руської території стає історією українсько-руського народу» [3, с. 4].

Підсумовуючи, перефразуємо справедливий вислів М. Грушевського, що не було «общеруської народності» – немає «общеруської історії». Тож кожен із східнослов'янських народів має свої глибокі додержавні витоки і право лише на частину східнослов'янської спадщини і на ту частину східнослов'янських земель, корінних або освоєних у процесі розселення, де жили його безпосередні предки. А жили вони в різних географічних межах, у різних економічно-політичних нішах, у різному етнографічному середовищі [2, с. 56].

Отже, М. Грушевський відіграв визначну роль у становленні як української історії, історіографії, джерелознавства, археографії, археології, так і українознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран В. Д., Баран Я. В. Походження українського народу. – К.: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2002. – 406 с.
2. Баран В. Д. Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2007. – 64 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 1. – Львів, 1904. – 648 с.
4. Грушевський М. Ілюстрована Історія України. З додатком Нового Періоду Історії України за роки від 1914 до 1919. – Нью-Йорк: Видавництво Шкільної Ради, без року видання. – 566 с.
5. Грушевський М. С. Автобіографія, 1926 р. // Михайло Грушевський. – Київ: Бібліотека українця; Київська правда, 1998. – С. 26–57.
6. Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного Слов'янства // Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров та ін. – Львів: МП «Слово», 1991. – С. 7–13.
7. Історія українознавства: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2011. – 512 с.
8. Крупницький Б. М. Грушевський і його історична праця // Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 1. До початку XI віка. – Нью-Йорк: Видавниче товариство «Книгоспілка», 1954. – С. 23–45.